

Erik Rasmussen

Hvad betyder »værdirelativismen«? Kommentarer til et nonkognitivistisk debatindlæg

I forsommeren 1989 udkom på Institut for Statskundskab en licentiatafhandling af Jøren Humlum med titlen *Politisk argumentation. – Med særligt henblik på værdirelativismens teoretiske forudsætninger og implikationer*. Forfatteren var så venlig at tilstille mig den. Det er undertitlen der angiver bogens hovedindhold. Jeg har læst den med så meget større interesse som det jo er et emne jeg har beskæftiget mig en del med. Jeg føler at jeg bør kommentere nogle væsentlige træk i Humlums argumentation, for at den forvirring han spreder ikke skal stå uimodsagt.

Dermed er tilkendegivet at jeg forholder mig kritisk til mangt og meget af hvad Humlum mener at kunne hævde. Indledningsvis vil jeg derfor bemærke at jeg finder det rimeligt at bogen er godtaget som licentiatafhandling. Den er et energisk forsøg på at beskæftige sig med en central og vanskelig materie, og sligt bør belønnes uanset betydelige mangler. Der bør ikke stilles samme krav til modenhed som når det drejer sig om antagelse af en afhandling til forsvar for doktorgraden. Da dette ikke er en anmeldelse vil jeg forbigå afhandlingens dyder.

Endnu en indledende bemærkning: Humlums argumentation er *fortiter in modo* (og adskiller sig nok dermed fra en overvejende tradition på Institut for Statskundskab). Vi er mange der får over nakken, store og små, fra Kant til mig (og mine vildførte »elever«). Som det vil fremgå af det følgende finder jeg ikke at Humlum er tilsvarende *fortiter in re*.

Om logik

I et afsnit hvori Humlum triumferende nærmer sig sin konklusion udbryder han: »Det er logik, det drejer sig om!« (p. 305). Udråbstegnet er symptomatisk for hele afhandlingen. Den er – og det synes at være forfatterens stolthed – fra først til sidst en logisk eksercits.

Nu er logisk konsistens jo en dyd i al videnskab. I en berømt diskussion med Einstein sagde Niels Bohr at når fysikerne skulde bringe orden på et helt nyt felt, nemlig kvantefysikkens, kunde de næppe forlade sig på nogen tilvante principper »apart from the demand of avoiding logical inconsistencies«. Vi vil alle tilslutte os Bohrs (og Humlums) opfattelse af logisk konsistens som et konstitutivt krav til al forskning (bortset fra tentative overvejelser, som bør have et vist spillerum før de strammes til). Teorihistorien viser os hvor svært det er at leve op til kravet. Det kan gøre os ydmyge når vi selv bruger den logiske ragekniv. Men vi bør ikke søge trøst i den omstændighed når vi selv har svigtet konsistensen.

Erik Rasmussen

Hvad betyder »værdirelativismen«? Kommentarer til et nonkognitivistisk debatindlæg

I forsommeren 1989 udkom på Institut for Statskundskab en licentiatafhandling af Jøren Humlum med titlen *Politisk argumentation. – Med særligt henblik på værdirelativismens teoretiske forudsætninger og implikationer*. Forfatteren var så venlig at tilstille mig den. Det er undertitlen der angiver bogens hovedindhold. Jeg har læst den med så meget større interesse som det jo er et emne jeg har beskæftiget mig en del med. Jeg føler at jeg bør kommentere nogle væsentlige træk i Humlums argumentation, for at den forvirring han spreder ikke skal stå uimodsagt.

Dermed er tilkendegivet at jeg forholder mig kritisk til mangt og meget af hvad Humlum mener at kunne hævde. Indledningsvis vil jeg derfor bemærke at jeg finder det rimeligt at bogen er godtaget som licentiatafhandling. Den er et energisk forsøg på at beskæftige sig med en central og vanskelig materie, og sligt bør belønnes uanset betydelige mangler. Der bør ikke stilles samme krav til modenhed som når det drejer sig om antagelse af en afhandling til forsvar for doktorgraden. Da dette ikke er en anmeldelse vil jeg forbigå afhandlingens dyder.

Endnu en indledende bemærkning: Humlums argumentation er *fortiter in modo* (og adskiller sig nok dermed fra en overvejende tradition på Institut for Statskundskab). Vi er mange der får over nakken, store og små, fra Kant til mig (og mine vildførte »elever«). Som det vil fremgå af det følgende finder jeg ikke at Humlum er tilsvarende *fortiter in re*.

Om logik

I et afsnit hvori Humlum triumferende nærmer sig sin konklusion udbryder han: »Det er logik, det drejer sig om!« (p. 305). Udråbstegnet er symptomatisk for hele afhandlingen. Den er – og det synes at være forfatterens stolthed – fra først til sidst en logisk eksercits.

Nu er logisk konsistens jo en dyd i al videnskab. I en berømt diskussion med Einstein sagde Niels Bohr at når fysikerne skulde bringe orden på et helt nyt felt, nemlig kvantefysikkens, kunde de næppe forlade sig på nogen tilvante principper »apart from the demand of avoiding logical inconsistencies«. Vi vil alle tilslutte os Bohrs (og Humlums) opfattelse af logisk konsistens som et konstitutivt krav til al forskning (bortset fra tentative overvejelser, som bør have et vist spillerum før de strammes til). Teorihistorien viser os hvor svært det er at leve op til kravet. Det kan gøre os ydmyge når vi selv bruger den logiske ragekniv. Men vi bør ikke søge trøst i den omstændighed når vi selv har svigtet konsistensen.

Jeg har engang læst følgende (som jeg desværre ikke kan stedfæste): Under en drøftelse på instituttet på Blegdamsvej sagde Bohr efter et indlæg af sønnen: »Men Aage dog! Det er jo logik. Det har ikke noget med videnskab at gøre!« Dette vismandsord skal, som det foregående citat viser, naturligvis tages *cum grano salis*. Jeg forstår det sådan at vel er logik et konstitutivt krav til videnskab, men den konstituerer ikke denne. Det forekommer mig at dette har Humlum ikke forstået.

Logik er et redskab, uundværligt men trods alt blot et redskab i empirisk forskning. Som sådant er den, rigtigt anvendt, både entydig og værdifri. Den står uden for den subjekt-objekt problematik som er kernen i al drøftelse af værdirelativisme, nonkognitivismen mv., og er altså ikke objektiv, fordi den ikke relaterer sig til objekter. Det synes Humlum at forstå visse steder i sin afhandling (pp. 22-24, 56, 103, 246), andre steder ikke (pp. 80, 91, 141), hvilket sidste har ulykkelige følger. Denne tankegang gjorde jeg særligt rede for i et plenumforedrag ved Nordisk Forbund for Statskundskabs kongres i København 1987 (Rasmussen 1987: 181-86, det eneste af mine herhenhørende skrifter Humlum ikke kommenterer), fordi jeg havde den fornemmelse at mange samfundsforskere ikke gjorde sig klart at logisk konsistens *ikke* er en form for objektivitet.

At logik er et redskab vil sige at den indordner sig under teori og metode. Det er dem der stiller spørgsmålene og søger veje frem mod en besvarelse. Hvis spørgsmål forbliver relevante selv om ens logik fornægter deres relevans (eksempler herpå vil følge), så kan det skyldes at logikken er anvendt forkert, uden tilstrækkeligt hensyn til det vanskeligt definerbare begreb som Locke kaldte »large, sound, round-about sense«, af mig gengivet ved »sund sans og bredt udsyn«, en proportionsfornemmelse uden hvilken man »ikke har fuldt blik for alt hvad der vedrører et spørgsmål og kan være af afgørende betydning for resultatet« (Rasmussen, 1984: 125).

Værdirelativisme = nonkognitivismen?

Spørgsmålstegnet i denne overskrift er mit. For Humlum (pp. 54-55, *passim*) synes der ikke at være nogen tvivl om at de to termer dækker samme opfattelse hos Brecht og den ofte påberåbte Felix E. Oppenheim. Han kan henvise (p. 285) til at begge udtrykker sig således, men undlader at gøre opmærksom på at begges udtalelser er meget summariske anbragt i noter), og at i hvert fald Brecht tager forbehold.

Det er Humlum ubehageligt at jeg »søger ... at miskreditere den negative værdiontologi [dvs. Oppenheim] ved først at associere denne med Wiener-kredsen og dernæst betone, at Brecht tog afstand derfra« (p. 304). Jeg har ikke tilsluttet nogen miskreditering, derimod en karakteristik af Oppenheims og Brechts respektive positioner. Den første ligger i forlængelse af de logiske positivisters identifikation af det ikke-verificerbare med det meningsløse, hvad Brecht tog afstand fra som »the logical extreme of positivism«, fordi værdier hverken for ham eller Weber blev meningsløse ved at deres gyldighed ikke kunde bevises videnskabeligt.

Dette er væsentligt for forståelsen af forskellene mellem Brechts videnskabelige værdirelativisme og Oppenheims nonkognitivismen. Wiener-kredsen og Oppenheim og Humlum forlader sig trøstigt på den logiske ragekniv. Sidstnævnte

kan konkludere (p. 305) at »værdier ikke kan erkendes – der er nemlig ikke noget at erkende!« Weber og Brecht, derimod, tager udgangspunkt i samfundsvidenskabernes situation når den logiske kløft mellem *Er* og *Bør* må accepteres, og vil besvare spørgsmålet om hvad konsekvenserne bliver for disse videnskabers forhold til det fortsat centrale emne: værdierne.

Spørgsmålet om værdiers eksistens skal behandles i et følgende afsnit. Her skal de to positioner karakteriseres generelt. Oppenheims og Humlums er logisk radikal, en »semantisk funderet ontologisk værdirelativisme« (p. 59) som er »en tautologi« (pp. 309, 336); jeg er enig med Humlum i at tautologier ikke behøver at være uinteressante, men det falder mig svært at se hvad denne kan bruges til. Webers og Brechts position er moderat, epistemologisk orienteret snarere end ontologisk, med det sigte at klargøre empirisk forsknings muligheder og grænser.

Det havde været meget at foretrække om Humlum i sin bogs undertitel havde talt om nonkognitivismen i stedet for værdirelativisme (om hvilken han siger (p. 285) at »adjektivet »videnskabelig« er strengt taget overflødig«). Så vilde han ikke have haft lejlighed til at gøre sig skyldig (for eksempel pp. 285-86) i så mange pladstagende misforståelser af hvad han kalder (pp. 156, 297) *opinio communis* på Institut for Statskundskab.

Værdirelativismen en definitiv videnskabsteoretisk erkendelse?

Overskriftens spørgsmål kan Humlum besvare med et utvetydigt ja (p. 305, *passim*). For hans nonkognitivistiske forståelse følger svaret pr. definition (pp. 59, 302). Det er jo logik det drejer sig om. Også den videnskabelige værdirelativisme er en logisk følge af kløftdoktrinen. Han undrer sig (pp. 299, 305) såre over at jeg flere steder er veget tilbage for at betragte den som definitiv. I et manuskript under udarbejdelse har jeg, nogle måneder før jeg fik Humlums bog i hænde, tilbageskuende skrevet: »Værdirelativismen var for mig ikke et *credo*, men et på foreliggende grundlag uigendriveligt standpunkt, iøvrigt uden at den i samfundsvidenskaberne stod og faldt med den Hume'ske guillotine. Alle videnskabsteoretiske opfattelser er til evig debat ...« Kortere kan det vist ikke siges.

Jeg er lidet tilbøjelig til tyrkertro, også en logisk sådan. Logikken er i det mindste på alder med Aristoteles, kløftdoktrinen kun med (den beundringsværdige) Hume, og den anfægtes fortsat af et betydeligt antal filosoffer og andre agtværdige folk. Så at jeg finder den uigendrivelig får mig ikke til at betragte den som »definitiv«. Meget vigtig er for mig den opfattelse at selv hvis doktrinen skulde kunne blive gendrevet vil samfundsvidenskaberne alligevel befinde sig i en situation hvor værdibinding og værdibevidsthed er centrale problemer i deres erkendelse. Derom nedenfor.

Værdiers eksistens?

»Kernen i den ontologiske teori«, siger Humlum (p. 301), »er, at værdier ikke eksisterer«. I den semantisk (logisk) orienterede variant, som han selv tilslutter sig (pp. 302-03), rummer objektet (»virkeligheden«, »verden«) i sig selv ingen værdier, derimod fænomener som et vurderende subjekt kan tillægge værdi. »For hvis noget ikke kan udtrykkes i »eksisterer«-påstande, så ville det netop ikke eksistere.«

stere og derfor ikke være en del af virkelighedens inventar«. Han er næsten forarget (pp. 283-86) over at Brecht (og jeg) om den videnskabelige værdirelativisme siger at den ikke afviser eksistens af værdier, blot at deres gyldighed skulde kunne påvises videnskabeligt.

De udtryksmåder Humlum har valgt (p. 293) lyder som om han forestiller sig Brecht og jeg opfatter værdier som en art halvguder eller Platon'ske ideer, altså tilskriver dem en egen, af mennesker uafhængig eksistens. Også han mener jo imidlertid at værdier forekommer i menneskers bevidsthed. De er altså *bør-fænomener* der for samfundsvidenskaberne *også* er *er-fænomener*, et aspekt af disses objekt. Det kan intet logisk *Hexerei* bortforklare. Brecht lader derfor, i god overensstemmelse med Weber, sin videnskabelige værdirelativisme *ikke* tage stilling til et spørgsmål der ligger uden for videnskabens rækkevidde. Hans moderation består i ikke at drage konklusioner af kløftdoktrinen ud over hvad den nødvendigvis indebærer. Hans ærinde er, som Humlum rigtigt men fordømmende konstaterer (pp. 283-86, 298-99), epistemologisk, ikke ontologisk, endsige metafysisk.

På tilsvarende måde forholder det sig med Brechts bemærkninger om konsekvenser af Guds eksistens. Videnskabeligt kan denne hverken bevises eller modbevises. Det er nok ikke noget tilfælde at kløftdoktrinen fremsattes ved den tid hvor man i videnskaben, modsat hvad der havde været tilfældet endnu på Lockes tid, ikke mere argumenterede med Guds orden, vilje etc. Humlum finder det (p. 293) »tankevækkende, at Erik Rasmussen fastholder Brechts empiricistiske værdirelativisme, men uden at gøre opmærksom på dennes religiøse proveniens«. Den sidste påstand bygger på en fejllæsning af det anførte Brecht-citat. Da det ikke ses hvad det er for tanker jeg vækker hos Humlum skal jeg undlade at bruge plads på at kommentere hvad jeg kan forestille mig de går ud på.

Derimod en kommentar til Humlums undren (p. 292) over at jeg har sagt at videnskaben adskiller sig fra religioner og politiske ideologier ved ikke i sidste instans at kunne fortælle os hvad vi bør gøre. Hans bemærkninger illustrerer nemlig tydeligt forskellen mellem den videnskabelige værdirelativisme, som ytrer sig om hvad *videnskaben* kan og ikke kan, og hans ontologi der her utvetydigt går over i det metafysiske (»Rasmussen kan ikke mene, at videnskaben under nogen omstændigheder skulle kunne være religion og ideologi underlegen: Hvis man kan fastslå absolutte værdier – så kan man gøre det videnskabeligt!«).

Jeg må måske have lov at pege på at jeg med min bog *Lighedsbegreber* har illustreret at det er muligt inden for den videnskabelige værdirelativismes rammer at sige ganske meget om værdier. Jeg påviser at *lighed* er en samlebetegnelse for indbyrdes modstridende og uforenelige lighedsbegreber. Jeg antyder også at lighed og andre ofte antagne *ultimate values* kan være hinandens forudsætninger, og at dermed ingen af dem logisk kan betegnes som *ultimate* (et ord som, i parentes bemærket, ikke kan oversættes ved *ultimativ*, som Humlum tror). Der ligger her opgaver og venter på forskere som gerne vil bruge logik.

Det samme gælder et nært beslægtet problem (som Humlum strejfer nogle steder, således pp. 130ff., 294). Hvad mener vi når vi taler om *values*, *ultimate values*, *valuations*, præferencer, (forsknings)interesser osv.? Det er ikke ganske det samme. Kan det tænkes at værdiproblematikken heller ikke er ganske den samme

i de respektive forbindelser? Det har jeg undertiden funderet over. Men jeg får ikke kræfter til at tage emnet op.

Intersubjektiv overførbarhed

Nogle steder argumenterer Humlum som om objektivitet og intersubjektiv overførbarhed blot betegnede forskellige grader af sikkerhed med hensyn til viden. Således hedder det (pp. 60-61): »Kognitive påstande fordeler sig jo på et kontinuum fra »til-vished-grænsende-sikkerhed«/»objektivitet«/»intersubjektivitet« (eller hvad man nu vil kalde det) til fuldstændig usikkerhed og dermed »subjektivitet«.

Hvis det ellers er det Brecht'ske begreb han har i tankerne – og det lader det til – har han ganske misforstået det. Det ses, som nævnt ovenfor, af at et logisk ræsonnement, skønt ikke objektivt, er principielt (nemlig hvis det accepteres som korrekt) intersubjektivt overførbart. En kognitiv påstand er principielt også intersubjektivt overførbart, ikke afhængigt af om den forekommer mere eller mindre »objektiv« i den betydning hvori Humlum synes at bruge dette ord, men af om den er dokumenteret på en sådan måde at modtageren mener at burde acceptere den. Det gælder også kognitive aspekter af påstande som også har normative aspekter, hvilket muliggøres ved værdibevisthed.

Intersubjektiv overførbarhed er altså hverken en modsætning til objektivitet eller en lavere grad af samme. Det er en betingelse for videnskabelig kommunikation. Den er praktiseret før værdiproblemet blev klart erkendt. Nemlig som et krav om dokumentation af data og redegørelse for metode. Det »nye«, som jeg stærkt har understreget, er »blot« at intersubjektiv overførbarhed er mulig på tværs af værdibindinger, i kraft af værdibevisthed. Det er vigtigt at gentage at begrebet vedrører kommunikation, altså stiller krav til begge parter i kommunikationsprocessen. Derved opnås optimal intersubjektiv overførbarhed.

Den videnskabelige værdirelativismes konsekvenser

Dette afsnit vil jeg begynde med at gøre Humlum en indrømmelse. Det er uheldigt at jeg har inddraget en drøftelse af Myrdals og andres synspunkter under overskriften: Den videnskabelige værdirelativisme. Termen er Brechts og bør alene bruges om hans opfattelse. I det seneste jeg har skrevet om disse ting har jeg iøvrigt heller ikke gjort det.

Indrømmelsen rækker imidlertid ikke længere end hertil. Jeg fortryder på ingen måde at jeg, efter at have redegjort for og drøftet den Brecht'ske værdirelativisme, er gået videre med en drøftelse af dens konsekvenser for samfundsvidenskabelig forsknings metode og teori og derunder i høj grad har inddraget Myrdals og Eastons opfattelser.

Humlum finder (pp. 162-63, 186-89), at jeg derved har forsyndet mig mod en sondring mellem »logic of justification« og »logic of discovery«, som han atter og atter vender tilbage til i sin argumentation. Denne sondring er nyttig; jeg har ofte selv benyttet den, omend ikke med samme ord. Deraf følger imidlertid ikke at den altid er relevant. Atter en gang: logik må anvendes med skønsomhed.

For Humlum er der ingen tvivl: Jeg har sammenblandet »heterogene synspunkter«, for den Brecht'ske værdirelativisme er en videnskabsteoretisk påstand,

der må drøftes på *logic of justification*-planet, mens de Myrdal'ske (pp. 162-63) er videnskabssociologiske og hører hjemme på *logic of discovery*-planet; de vedrører, hedder det, »spørgsmålet: er en *værdifri videnskab* mulig? Sådanne påstande drejer sig altså ret beset om, hvorvidt vi kan etablere et sandt *virkelighedsbillede*«.

Hvis disse »synspunkter« er »heterogene«, kan det i hvert fald ikke være i den forstand at det ene ikke har konsekvenser for det andet. Da jeg første gang skrev om disse emner på tryk skete det i en lærebog i et kapitel som hed »Metode og teori«. Jeg refererede Brecht og adskilligt af kritikken imod ham og tilsluttede mig hans opfattelse. Dernæst valgte jeg at referere Myrdal (til dels også Easton), fordi han, uanset at jeg ikke var enig i enhver af hans formuleringer, bød på den store pædagogiske fordel at han, hvad han selv erkendte, eksemplificerede to reaktioner på en erkendelse som den Brecht'ske (som han var kommet til ad anden vej, naturligvis): den tidlige, omkring 1930, som var umiddelbar og ret naiv (men som Humlum er meget glad for (pp. 124-25)), og den senere, fra 1930'erne fremover, som er et væsentlig mere avanceret bud på hvad accept af den videnskabelige værdirelativisme medfører for samfundsvidenskabelig metode og teori.

Kognitiv/normativ er en analytisk sondring. Der kan ganske vist let nævnes eksempler på rent kognitive og rent normative udsagn. Men i meget vidt omfang er en sådan kategorisering af hvad vi interesserer os for, ikke mulig. Det var det Myrdal og andre efterhånden erkendte. Dette er Humlum ikke ganske blind for. Han taler (pp. 192, 311) om »dele« og »elementer«. Jeg har i mine senere arbejder foretrukket at tale om kognitive og normative *aspekter*. Dette er mere end en strid om ord. Den videnskabelige værdirelativismes konsekvenser forstås ikke til fulde medmindre man accepterer vor erkendelses vidtgående værdibinding.

Humlum omtaler gentagne gange (pp. 65-66, *passim*) med uforbeholden tilslutning Hares teoremer og håner Myrdal (og vist også mig) for ikke at have kendt eller brugt dem (pp. 162-63); de er det bedste udtryk for »værdirelativismen« (som han forstår den). Det er de ikke. Det først teorem lyder: »No indicative conclusion can be validly drawn from a set of premisses which cannot be validly drawn from the indicatives among them alone«. Det er meget vanskeligt at læse dette (»the indicatives among them«) som andet end en tilkendegivelse af at et sæt af præmisser lader sig adskille i indikative og imperative, og det bliver dermed sandsynligt at Hares andet teorem skal læses på tilsvarende måde. Denne udtryksmåde slører blikket for at sondringen er *analytisk*, og dermed for aspekt-synspunktet. Således også hos Humlum (p. 278).

Man kan, som Humlum, hævde at dette er videnskabssociologiske påstande som ret beset drejer sig om hvorvidt vi kan etablere et sandt virkelighedsbillede. Hvis det, som for mig, er metode og teori (politologisk og samfundsvidenskabelig i det hele taget) det »drejer sig om«, er indvendingen irrelevant (og karakteristiken langt fra udtømmende). Så er den videnskabelige værdirelativisme (og andre arter af »værdirelativisme«) relevant for de konsekvenser den har for erkendelsens muligheder og grænser, derunder for om »vi kan etablere et sandt virkelighedsbillede«.

Der er, indrømmer Humlum (p. 64), ingen grund til at tvivle på at et stadigt vekselvirkningsforhold mellem »er« og »bør« gør sig gældende i videnskab og al

anden erkendelse. Dermed er han et godt stykke på vej mod min position. Men han synes at ængstes for hvad virkningerne vil være for »objektiv«, kognitiv erkendelse, og søger (især pp. 140-45) at bagatellisere dem og at trække grænser for det normatives indvirkning, uden at det dog bliver klart hvor han tør lade dem gå; han klynger sig (p. 70) til sin yndlingsdistinktion, idet »vægtningen kan være forskellig, alt efter, om vi opfatter det som et »logic of discovery«- eller et »logic of justification«-problem«.

Det er, efter min opfattelse, at snakke sig udenom et seriøst problem, hvis mest tilfredsstillende løsning må søges i åben erkendelse af problemets natur med deraf følgende krav om værdibevisthed rettet til alle parter i forskningsprocessen. Således opnås optimal intersubjektiv overførbarhed og dermed også de bedst mulige forudsætninger for forskning med kognitivt sigte og for hvad Humlum, med sine allersidste ord, kalder »en normativ politisk videnskab«.

Slutbemærkning

Der er i Humlums bog intet register, end ikke et navneregister. Burde det ikke være et krav til licentiatafhandlinger? Det har i hvert fald gjort hans tungt arbejde med.

I ovenstående har jeg koncentreret mig om de væsentligste ting. Mangt og meget i afhandlingens argumentation er forbigået. Af den omstændighed at jeg tier, kan altså ikke udledes at jeg samtykker.

Litteratur

Rasmussen, Erik (1984). »Om videnskabelighed og politologi. Lidt til belysning af videnskabens etik«, *Politica*, 16. årg., nr. 2, pp. 121-131.

Rasmussen, Erik (1987). »Politologiens objektivitetsproblematik i kvantefysisk belysning«, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 90, nr. 3., pp. 181-86.

anden erkendelse. Dermed er han et godt stykke på vej mod min position. Men han synes at ængstes for hvad virkningerne vil være for »objektiv«, kognitiv erkendelse, og søger (især pp. 140-45) at bagatellisere dem og at trække grænser for det normatives indvirkning, uden at det dog bliver klart hvor han tør lade dem gå; han klynger sig (p. 70) til sin yndlingsdistinktion, idet »vægtningen kan være forskellig, alt efter, om vi opfatter det som et »logic of discovery«- eller et »logic of justification«-problem«.

Det er, efter min opfattelse, at snakke sig udenom et seriøst problem, hvis mest tilfredsstillende løsning må søges i åben erkendelse af problemets natur med deraf følgende krav om værdibevisthed rettet til alle parter i forskningsprocessen. Således opnås optimal intersubjektiv overførbarhed og dermed også de bedst mulige forudsætninger for forskning med kognitivt sigte og for hvad Humlum, med sine allersidste ord, kalder »en normativ politisk videnskab«.

Slutbemærkning

Der er i Humlums bog intet register, end ikke et navneregister. Burde det ikke være et krav til licentiatafhandlinger? Det har i hvert fald gjort hans tungt at arbejde med.

I ovenstående har jeg koncentreret mig om de væsentligste ting. Mangt og meget i afhandlingens argumentation er forbigået. Af den omstændighed at jeg tier, kan altså ikke udledes at jeg samtykker.

Litteratur

- Rasmussen, Erik (1984). »Om videnskabelighed og politologi. Lidt til belysning af videnskabens etik«, *Politica*, 16. årg., nr. 2, pp. 121-131.
- Rasmussen, Erik (1987). »Politologiens objektivitetsproblematik i kvantefysisk belysning«, *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 90, nr. 3., pp. 181-86.